

International Journal of Languages' Education and Teaching
Volume 6, Issue 1, March 2018, p. 371-389

Received	Reviewed	Published	Doi Number
05.03.2018	15.03.2018	30.03.2018	10.18298/ijlet.2685

**Addressing Turkish Language In The Government Programs
(1923-2016 Government Programs)**

Müzeyyen ALTUNBAY¹

ABSTRACT

In its simplest form, the government, defined as "the administrative institutions of a country", constitutes already existing statism. The government, of which duties and authorities as well as limitations are determined in the Constitution, consists of the council of ministers, and it is responsible for the manipulation of the State politics. In total, sixty-five governments (excluding for the coalition governments) has served from I. Inonu Government, between 30 December 1923 and 19 March 1924, till the still continuing Yıldırım Government established on 24 May 2016. A new government program has been declared with the establishment of almost every government. It is seen that there is no constitutional binding of government programs; but it is presented to the public as a means of transparency and accountability. It has been determined that many different topics from trade to economy, from culture to national defense has been dealt with in the governments established from 1923 till today. One of these topics is Turkish which is the official language of Turkish Republic and guaranteed by the constitution. In this study, it was aimed to determine how the Turkish language was addressed through the government programs of a total of sixty-five governments established in the period from the Republican period to the present day.

Key Words: Language policy, government programs, Turkish language.

**Hükümet Programlarında Türk Dili Meselesinin Ele Alınışı
(1923-2016 Hükümet Programları)**

ÖZET

En sade hâliyle "bir ülkenin yönetim kuruluşları" şeklinde tanımlanan hükümet, var olan devlet düzenini meydana getirmektedir. Anayasada görev ve yetkileri ile birlikte sınırlılıkları da belirlenen hükümet, Bakanlar Kurulundan oluşup devlet siyasetinin yürütülmesinden sorumludur. 30.10.1923-06.03.1924 tarihleri arasında kurulan I. İnönü Hükümetinden 24.05.2016 tarihinde kurulup hâlen devam eden Yıldırım Hükümetine kadar (koalisyon hükümetleri hariç) toplam altmış beş hükümet görev yapmış, hemen her hükümetin kurulmasıyla birlikte bir hükümet programı ilan edilmiştir. Hükümet programlarının Anayasa gibi bir bağlayıcılığının bulunmadığı; ancak şeffaflık ve hesap verilebilirlik gereğince muhatap olan halka sunulduğu görülmüştür. 1923'ten günümüze kadar kurulan hükümetlerin programlarında ticaretten ekonomiye, kültürden millî savunmaya kadar birbirinden farklı konulara temas edildiği tespit edilmiştir. Ele alınan bir diğer konu ise Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dili olan ve Anayasa ile güvence altına alınan Türkçedir. Bu çalışmada, Cumhuriyet tarihinden günümüze kadar olan süreçte kurulan toplam altmış beş hükümetin hükümet programları aracılığı ile Türk dili konusuna yaklaşımlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil politikası, hükümet programları, Türk dili.

¹ Dr. Öğr. Ü., Giresun Üniversitesi, altun.bay@hotmail.com.

1. Giriş

Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesinin akabinde devletin önemli gördüğü birtakım eksikliklerin (sanayi, ticaret, eğitim vb.) giderilmesine ve uzun yıllar süren savaşın yaralarının sarılmasına çalışılır. Bu noktada işe önce ekonomik kalkınma hamleleriyle başlanır. "Devletçilik" ilkesi gereğince ülkenin mevcut ekonomik durumu da göz önünde bulundurulduğunda ekonomik kalkınma alanında devlet, yükü omuzlar.

Ekonomi, ticaret, sanayi alanındaki gelişmeler aşama aşama takip edilirken bir yandan da bu dönemde Atatürk'ün rehberliğinde kültür-sanat hareketlerine girilir, dil ve tarih meselesi ele alınır. Dil, Atatürk'ün nazarında en az diğer konular kadar önemlidir. Türkçenin kaynaklarının ve kökeninin araştırılması, zenginliğinin ortaya çıkarılması amacıyla 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur. Bununla da kalınmaz, Anayasalar ile devletin dilinin Türkçe olduğu vurgulanır.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanının ardından kabul edilen 1924 Anayasası, Türkçenin devlet dili olduğunu vurgulaması açısından önem taşır. 1924 Anayasasının 2. maddesinde "*Devlet dili Türkçedir*" (<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>) ifadesi ile dil; Anayasada yer bulur, Türkçe böylelikle güvence altına alınır. Bu anayasa ile dilin yanı sıra devletin başkenti, yönetim biçimi gibi konulara da yer verilmiştir. 1924 Anayasasında olduğu gibi 1961 Anayasasının 3. maddesinde yer alan "*Madde3-Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmî dil Türkçedir, Başkent Ankara'dır.*" (<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>) ifadeleri ile resmî dilin ne olduğuna açıklık getirilir.

1982 Anayasasında da devletin resmî dilinin Türkçe olduğu vurgulanır, ilaveten bu Anayasada diğerlerinden farklı olarak resmî dilin değiştirilemeyen hatta değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen maddeler arasında yer aldığı görülür.

"MADDE 3- Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir. Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır. Millî marşı "İstiklal Marşı"dır. Başkenti Ankara'dır" (<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>). Böylelikle dil konusunun Anayasa ile güvence altına alınması, devletin resmî dilinin ne olduğunun kesin ve değişmez ifadelerle tanımı, konunun hassasiyetini ortaya koymakla birlikte, kurulan hükümetlerin de kendi programlarında zaman zaman bu meseleyi ele almalarını gerekli kılmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte yer alan toplam altmış beş hükûmetin programında bu nedenle zaman zaman Türkçenin ele alındığı, devrin ihtiyacına ve özelliğine göre içeriğin değiştiği tespit edilmiştir. Hükûmet programlarının ilki I. İnönü Hükûmeti olup (30.10.1923-06.03.1924) "Cumhuriyetin ilanından bir gün sonra, 30 Ekim 1923 tarihinde, ilk hükûmet programı Türkiye Büyük Millet Meclisinde milletvekillerinin huzurunda Başbakan tarafından okunmuştur" (Yarar, 2017: 41).

1.1. Hükûmet Programları

Hükûmet, en sade şekliyle "Bakanlar Kurulu", "bir ülkenin yönetim kuruluşları" (TDK, 2005: 907) şeklinde tanımlanmakta ve var olan devlet düzenini meydana getirmektedir. Siyasal anlamda, hükûmetin dar ve geniş olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. "Dar anlamda; hükûmet, devletin otoritesine ve düzenine ilişkin kanunları uygulayan, yürütme gücünü temsil eden Başbakan ve

Bakanlar Kurulundan oluşur. Geniş anlamda; yasama, yürütme ve yargı organlarını ve bunlara bağlı olarak devlet yetkisini kullanan tüm devlet organlarını içine alan siyasal yönetim biçimini ifade eder” (ortadogugazetesi.net). Hükûmet kurma görevinde siyasal partiler önemli rol oynar. Aktel ve Erten’e göre siyasal partiler toplumda ve siyasal sistemde birtakım işlevleri yerine getirmektedir. Bunların başında hükûmeti oluşturma işlevi gelmektedir” (Aktel ve Erten, 2017: 166). Solak ve Sürmeli’ye göre ise 1923’ten itibaren Türkiye’de tüm politikaların hem yapılması hem uygulanmasında temel belirleyici faktör hükûmetler olmuştur (Solak ve Sürmeli, 2015: 22).

Hükûmet, Bakanlar Kurulundan oluşmaktadır. Hükûmeti oluşturan Bakanlar Kurulunun seçimi görev ve yetkileri ile sınırlılıkları Anayasada belirlenmiştir. 1982 Anayasasında Bakanlar Kurulunun siyasal oluşumu, görev ve yetkileri şu şekilde açıklanmaktadır:

“Madde 109- Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur.

Madde 110- Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağrılır. Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

Madde 112- Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükûmetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur” (<https://www.tbmm.gov.tr>).

Böylece Anayasada belirtilen şekilde Bakanlar Kurulunun oluşmasının ardından hükûmet kurulması aşamasına geçilir. Hükûmetlerin kurulmasıyla birlikte temel politikaların ve hedeflerin yansıtıldığı programlar sunulur. Kurulan hükûmetlerin (bazıları hariç) halka sundukları programlar, önemli metinlerdir. “Hükûmet programları, yeni kurulan bir hükûmetin ülkenin genel siyasetinin yürütülmesi ve gerçekleştirilecek faaliyetler hakkında kısa bilgilerin yer aldığı metinlerdir” (Lamba, 2015: 131). Aktel ve Erten (2017) hükûmet programlarının kamu politikalarının oluşturulmasında önemli birer araç olduklarını, bu programların iş başına gelmiş hükûmetlerin toplumsal sorunlar karşısında nasıl bir yol izleyeceklerini ortaya koydukları politik taahhütnameler olduğunu dile getirmektedir. “Bir başka ifadeyle bu programlar, hükûmetler tarafından oluşturulmuş politika gündemleridir. Bu bağlamda hükûmetler, kendilerince öncelikli gördükleri ülke meselelerini ve uygulayacakları politikaları bu programlarda ilan ederler ve yasalaştırılabilen politika kararları kamu politikası olarak uygulanır (Aktel ve Erten, 2017: 169).

Ordan’a göre hükûmet programlarında yer alan söylemler aynı zamanda politika problemlerini ve çözümlerini belirleyen çerçeveler olarak hangi kavram, fikir, tema ve konuların iktidar mücadelesine dâhil edileceği ya da edilmeyeceğini belirleyerek politika çıktılarının şekillendirilmesine katkıda bulunurken, belli bir süreçten sonra da örgütsel pratiklere dönüşerek kurumsallaşırlar (Ordan’dan akt. Solak ve Sürmeli, 2015: 22). Bir bakıma kurulan hükûmetlerin yol haritası hükmünde olan bu programlar “başta seçmenler olmak üzere, vatandaşlara taahhüt edilen söylemlerin, eyleme dönüşmesi bağlamında resmî metinlerdir. Hükûmet programları, özellikle yasama ve yürütme erklerinin gündemlerini belirleyici yönüyle öne çıkmaktadır” (Karkın ve Cigeroğlu Öztepe, 2017: 113).

Kurulan her hükûmet, bu programlar aracılığı ile göreve geldikleri andan itibaren yapmaya çalışacakları uygulamalar, politikalar ve hedefler hakkında bilgilendirme yaparlar. Bu programların oluşumu, toplumsal yapıdan önemli ölçüde etkilenir. Hatta 1923 Hükûmet programında olduğu gibi bazıları çok kısa olup sadece ihtiyaca binaen oluşturulmuştur. Hükûmet politikalarında ağırlıklı olarak kalkınmaya (ekonomik, sanayi, ticaret vb.) dair bilgiler yer alsa da pek çoğunda kültürel meselelere de temas edildiği görülmektedir. Bu nedenle var olan hükûmet programlarının sadece siyasal açıdan değil, toplumsal düzen, kültürel ve sanatsal faaliyetler ekseninde de düşünülmesi gerekmektedir. Gazioğlu Terzi'ye göre "hükûmet programlarının, toplumsal yapıya dair sosyolojik açıdan sağladığı bilgi dolayısıyla okunması daha anlamlı olacaktır (Gazioğlu Terzi, 2015: 148). Bu programlar aracılığı ile bir yandan kurulan hükûmetlerin politikası, öte yandan toplum ihtiyacının ya da toplumsal önceliklerin neler olduğu hakkında fikir edinilebilir.

İncelenen programlarda siyasetten sanata, uluslararası ilişkilerden millî güvenliğe kadar pek çok konunun yer aldığı görülmektedir. Ulusal kalkınma ve millî güvenlik bütün programların ortak noktasıdır. Her programda olmamakla birlikte bazılarında Anayasa ile güvence altına alınan ve devletin resmî dili olan Türkçeye yönelik uygulanması/yapılması planlanan birtakım fikirlerin de olduğu tespit edilmiştir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar olan süreçte kurulan toplam altmış beş Hükûmetin, Hükûmet programları aracılığı ile Türk dili konusuna yaklaşımlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Hükûmet programlarında Türk dili konusunun ele alınışının tespitine yönelik yapılan bu araştırma, nitel bir çalışma olup araştırma sürecinde doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Bilindiği gibi doküman incelemesi nitel çalışmaların en temel veri toplama kaynaklarından olup "araştırmanın konusu ile ilgili bilgi içeren materyalleri" (Cansız Aktaş, 2015: 363) kapsar.

2.1. Evren ve Örneklem

Çalışmada 30.10.1923-06.03.1924 tarihleri arasında kurulan I. İnönü Hükûmetinden 24.05.2016 tarihinde kurulup hâlen devam eden Yıldırım Hükûmetine kadar toplam altmış beş Hükûmetin, Hükûmet programları ele alınmıştır. Koalisyon hükûmetleri ayrıca değerlendirilmiştir. Çalışmanın örneklemini oluşturan bu programlar, aynı zamanda çalışmanın temel dokümanları olması açısından önem taşır.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması aşamasında kaynakların (temel dokümanların) orijinalliğinin esas alınması amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık www.basbakanlik.gov.tr adresinden yararlanılmıştır. Toplam altmış beş Hükûmetin ilan edilen programlarına ulaşılmasının ardından bu programlarda *Türk dili* temel alınarak tarama yapılmıştır. Tespit edilen bulguların analiz edilmesinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi ile ulaşılan sonuçların sayısallaştırılmasıyla (grafik ve tablolar hâlinde) bulguların daha nesnel sunulması amaçlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde konu; hükûmet programlarında Türk dilinin ele alınışı (genel değerlendirme), Türk dilinin ele alınışında değinilen temel konular, hükûmet programlarında Türk dili konusunun ulusal ve uluslararası düzeyde ele alınışı olmak üzere toplam dört ayrı başlık altında incelenmiştir.

3.1. Hükûmet Programlarında Türk Dilinin Ele Alınışı

1923'ten günümüze toplam altmış beş hükûmet kurulmuş olup bunlardan bazıları kendi programları içinde Türk diline doğrudan yer verirken bazıları hiç yer vermemiştir. Genel olarak kurulan hükûmetlerin programlarında Türk diline yer verip vermeme durumları Tablo 1'de gösterilmektedir (Bk. Tablo 1).

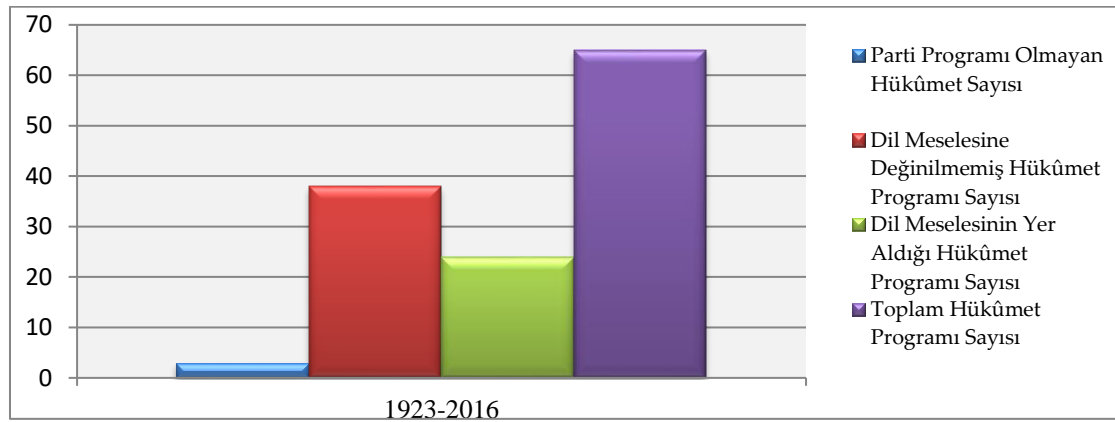
Tablo 1. Kurulan hükûmetler ve programlarda dil konusuna yer verip vermeme durumu

1	I. İnönü Hük.(30.10.1923-06.03.1924)	X	35	Melen Hük.(22.05.1972-15.04.1973)	X
2	II. İnönü Hük.(06.03.1924-22.11.1924)	X	36	Talu Hük. (15.04.1973-26.01.1974)	X
3	Okyar Hük. (22.11.1924-03.03.1925)	X	36	Talu Hük. Koalisyon Protokolü (AP -CGP- -a Bağımsızlar)	X
4	III. İnönü Hük.(03.03.1925-01.11.1927)	X	37	I. Ecevit Hük. (26.01.1974-17.11.1974)	X
5	IV. İnönü Hük.(01.11.1927-27.09.1930)	X	37	I. Ecevit Hük. Koalisyon Protokolü (CHP- -a MSP)	X
6	V. İnönü Hük.(27.09.1930-04.05.1931)	X	38	Irmak Hük. (17.11.1974-31.03.1975)	✓
7	VI. İnönü Hük.(04.05.1931-01.03.1935)	X	39	IV. Demirel Hük. (31.03.1975-21.06.1977)	✓
8	VII. İnönü Hük.(01.03.1935-01.11.1937)	X			
9	I. Bayar Hük.(01.11.1937-11.11.1938)	✓	39	IV. Demirel Hük. Koalisyon Protokolü (AP - -a MSP -MHP - CGP)	✓
10	II. Bayar Hük. (11.11.1938-25.01.1939)	X	40	II. Ecevit Hük. (21.06.1977-21.07.1977)	✓
11	I. Saydam Hük.(25.01.1939-03.04.1939)	✓	41	V. Demirel Hük. (21.07.1977-05.01.1978)	✓
12	II. Saydam Hük.(03.04.1939-09.07.1942)	X	41	V. Demirel Hük. Koalisyon Protokolü (AP - -a MSP - MHP)	✓
13	I. Saraçoğlu Hük.(09.07.1942-09.03.1943)	X	42	III. Ecevit Hük. (05.01.1978-12.11.1979)	✓
14	II. Saraçoğlu Hük.(09.03.1943-07.08.1946)	X	43	VI. Demirel Hük. (12.11.1979-12.09.1980)	✓
15	Peker Hük.(07.08.1946-10.09.1947)	X	44	Ulus Hük. (20.09.1980-13.12.1983)	✓
16	I. Saka Hük.(10.09.1947-10.06.1948)	X	45	I. Özal Hük. (13.12.1983-21.12.1987)	✓
17	II. Saka Hük.(10.06.1948-16.01.1949)	X	46	II. Özal Hük. (21.12.1987-09.11.1989)	X
18	Günaltay Hük.(16.01.1949-22.05.1950)	X	47	Akbulut Hük. (09.11.1989-23.06.1991)	✓
19	I. Menderes Hük.(22.05.1950-09.03.1951)	X	48	I. Yılmaz Hük. (23.06.1991-20.11.1991)	✓
20	II. Menderes Hük.(09.03.1951-17.05.1954)	X	49	VII. Demirel Hük. (21.11.1991-25.06.1993)	✓
21	III. Menderes Hük. (17.05.1954-09.12.1955)	X	49	VII. Demirel Hük. Koalisyon Protokolü (DYP -a -SHP)	✓
22	IV. Menderes Hük. (09.12.1955-25.11.1957)	X	50	I. Çiller Hük. (25.06.1993-05.10.1995)	✓
23	V. Menderes Hük. (25.11.1957-27.05.1960)	X	50	I. Çiller Hük. (DYP - SHP) Koalisyon Protokolü	✓
24	I. Gürsel Hük. (30.05.1960-05.01.1961)	X	51	II. Çiller Hük.(05.10.1995-30.10.1995)	✓
25	II. Gürsel Hük. (05.01.1961-20.11.1961)	X	52	III. Çiller Hük.(30.10.1995-06.03.1996)	X
26	VIII. İnönü Hük. (20.11.1961-25.06.1962)	X	52	III. Çiller Hük. Koalisyon Protokolü (DYP - -a CHP)	X
26	VIII. İnönü Hük. Koalisyon Protokolü (CHP- -a AP)	X	53	II. Yılmaz Hük. (06.03.1996-28.06.1996)	X
27	IX. İnönü Hük. (25.06.1962-25.12.1963)	X	53	II. Yılmaz Hük. (ANAP-DYP) Koalisyon Protokolü	X
27	IX. İnönü Hük. Koalisyon Protokolü (CHP- -a CKMP-YTP-Bağımsızlar)	X	54	Erbakan Hük. (28.06.1996-30.06.1997)	X
28	X. İnönü Hük.(25.12.1963-20.02.1965)	X	54	Erbakan Hük. Koalisyon Protokolü (RP-DYP)	X
29	Ürgüplü Hük.(20.02.1965-27.10.1965)	X	55	III. Yılmaz Hük.(30.06.1997-11.01.1999)	✓
30	I. Demirel Hük.(27.10.1965-03.11.1969)	X			
31	II. Demirel Hük.(03.11.1969-06.03.1970)	✓			
32	III. Demirel Hük.(06.03.1970-26.03.1971)	X			
33	I. Erim Hük.(26.03.1971-11.12.1971)	X			
34	II. Erim Hük.(11.12.1971-22.05.1972)	X			

55	III. Yılmaz Hük. (ANAP-DSP-DTP- -a Bağımsızlar) Koalisyon Protokolü	X	60	II. Erdoğan Hük.(29.08.2007-06.07.2011)	X
56	IV. Ecevit Hük.(11.01.1999-28.05.1999)	X	61	III. Erdoğan Hük.(06.07.2011- 29/08/2014)	✓
57	V. Ecevit Hük.(28.05.1999-18.11.2002)	✓	62	I.Davutoğlu Hük. (29/08/2014-28/08/2015)	✓
57	V. Ecevit Hük. Koalisyon Protokolü (DSP- -a MHP-ANAP)	X	63	II.Davutoğlu Hük. (25/08/2015 -24/11/2015)	X
58	Gül Hük.(18.11.2002-14.03.2003)	✓	64	III.Davutoğlu Hük. (25/11/2015-24/05/2016)	✓
59	I. Erdoğan Hük.(14.03.2003-29.08.2007)	✓	65	Yıldırım Hük. (24.05.2016- devam ediyor)	✓

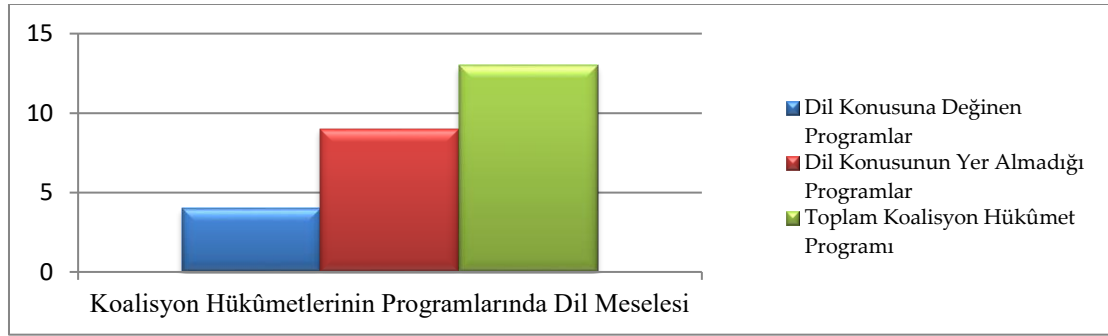
Tablo 1 incelendiğinde 30.10.1923 tarihinde kurulan I. İnönü Hükûmetinden 24.05.2016 tarihinde kurulan Yıldırım Hükûmetine kadar görev yapan hükûmetlerin ilan edilen programlarında Türk dili konusuna yer verip vermeme durumları gösterilmiştir. Toplam 28 Hükûmetin programında Türk dilinin ele alındığı, diğerlerinde ise konuya değinilmediği, kurulmuş üç hükûmetin ise bir parti programı sunmadığı tespit edilmiştir. Dil konusunun hükûmet programlarında yer alıp/almayışlarının genel oranı ise Grafik 1’de gösterilmektedir (Bk. Grafik 1).

Grafik 1. Hükûmet programlarında dil meselesinin yer alışı

Grafik 1’e göre kurulan hükûmetlerin programlarında dil meselesine doğrudan değinmeyenlerin sayısı dil meselesine yer verenlerin sayısından oldukça fazladır. Açıklanmış bir hükûmet programı olmayan hükûmetlerin sayısı ise azdır.

Türkiye’de çok partili hayata geçişten sonra siyasal konjoktüre göre oluşan koalisyon hükûmetlerinin programlarının ayrıca ele alınması gerekmektedir. Bunlar daha çok kendilerinden bir önceki hükûmetin parti programlarının gözden geçirilmiş ya da yeniden düzenlenmiş hâli şeklindedir; bununla birlikte bazılarında dil konusuna temas edilirken bazılarında konuya hiç yer verilmediği görülmektedir. Koalisyon hükûmetlerinin programlarında dil konusuna temas edilip/edilmeme durumu Grafik 2’de gösterilmiştir (Bk. Grafik 2).

Grafik 2. Koalisyon hükümetlerinin programlarında dil konusu

Koalisyon hükümetlerinin ilki VIII. İnönü Hükümeti Koalisyon Protokolü (CHP-AP) olup sonuncusu V. Ecevit Hükümeti Koalisyon Protokolü (DSP-MHP-ANAP)'dür. Toplam on üç koalisyon hükümetinin görev yaptığı bilinmektedir (https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html). Grafik 2 incelendiğinde bunlardan dört tanesinin programında dil meselesinin yer aldığı, dokuz tanesinin programında ise dil meselesinin hiç yer almadığı anlaşılmaktadır. Koalisyon hükümetlerinin programlarında dile dair tespit edilen fikirler ve sunulan hedefler Tablo 2'de gösterilmektedir (Bk. Tablo 2).

Tablo 2. Koalisyon hükümetlerinde Türkçeye dair tespitler

Kurulan Koalisyon Hükümeti	Parti Programında Türkçeye Dair Tespitler
1 IV. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (AP -MSP -MHP - CGP)	Millî bir dil politikası izlenecektir. Dilimizin zenginliğinin korunmasına ve geliştirilmesine önem verilecek, Türkçemizin iki ayrı dil hâline gelmesine yol açan aşırılıklardan ve ilim dışı zorlamalardan kaçınılacaktır.
2 V. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (AP - MSP - MHP)	Türk ilim, dil ve sanat akademileri kurulacaktır.
3 VII. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (DYP - SHP)	Ülkemizde uluslararası anlaşmalarla kabul edilen azınlıklar dışında hiçbir yurttaşımız azınlık sayılamaz. Türkiye'de herkes eşittir ve 1'inci sınıf yurttaşdır. Herkesin kendi ana dilini, kültürünü, tarihini, folklorunu, dinî inançlarını araştırması, koruması ve geliştirmesi temel insan hak ve özgürlüğü kapsamı içindedir. Bu haklar yasalar çerçevesinde sağlanacaktır. Ancak devletin resmî dili, bayrağı, sembelleri, sınırları ve Türkiye Cumhuriyetinin hükümlerlik hakları her türlü tartışmanın dışındadır.
4 I. Çiller Hükümeti (DYP - SHP) Koalisyon Protokolü	Devletin resmî dili, bayrağı, sembelleri, sınırları ve Türkiye Cumhuriyetinin egemenlik hakları her türlü tartışmanın üstünde ve dışındadır. Hükümetimiz, yurttaşlarımızın etnik, kültürel ve dile ilişkin kimlik özelliklerinin özgürce ifadesinde, korunmasında ve geliştirilmesinde karşılaştıkları yasal ve fiili eksiklik, engel ve sınırlamaları Türkiye'nin de imza koyduğu Paris Şartı'na uygun bir biçimde ve ulusal bütünlük içinde giderecektir. Türkiye'nin üniter yapısı içinde çeşitli etnik, kültürel, dil ve inanca ilişkin kimlik özellikleri özgürce ifade edilebilecek, özenle korunabilecek ve rahatça geliştirilebilecektir.

Tablo 2 incelendiğinde koalisyon hükûmetleri içerisinde ilk olarak IV. Demirel Hükûmeti Koalisyon Protokolünde (AP -MSP -MHP - CGP) Türk diline yer verildiği tespit edilmiştir. Bu protokolde millî bir dil politikasından bahsedilmesi, ayrıca dilde *ikilik* konusuna vurgu yapılması dikkate değerdir. V. Demirel Hükûmeti Koalisyon Protokolünde (AP - MSP - MHP) kısa ve net olarak Türkçenin geliştirilmesi amacıyla ilim ve sanat akademilerinin kurulmasının hedeflendiği görülür.

VII. Demirel Hükûmeti Koalisyon (21.11.1991-25.06.1993) Protokolünde öncekilerden farklı olarak yurttaşlık ve dil kavramlarına vurgu yapılır. Bu protokolde uluslararası anlaşmalarla kabul edilen azınlıklar dışında hiçbir yurttaşın azınlık sayılmayacağı, herkesin kendi ana dilini, kültürünü, tarihini, folklorunu, dinî inançlarını araştırması, koruması ve geliştirmesinin yasalarla destekleneceği; ancak devletin resmî dili, bayrağı, simgeleri, sınırları ve Türkiye Cumhuriyetinin hükûmetlik haklarının her türlü tartışmanın dışında olduğu kesin ve net bir şekilde açıklanır. Bu ifadelerin VII. Demirel Hükûmeti Koalisyonunun kurulduğu yıllar olan 90'lı yılların başında olması dikkat çekicidir. Bilindiği gibi 90'ların başı Türkiye'de menfur terör saldırılarının arttığı bir dönemdir. Bu nedenle 90'lı yıllarda kurulan hükûmetlerin programlarında devletin, Anayasanın, resmî dilin, bayrağın ve diğer millî hususların tartışma konusu dahi olamayacağının sıklıkla vurgulandığı görülür.

I. Çiller Hükûmeti (DYP - SHP) Koalisyon Protokolünde de benzer şekilde "Devletin resmî dili, bayrağı, simgeleri, sınırları ve Türkiye Cumhuriyetinin egemenlik hakları her türlü tartışmanın üstünde ve dışındadır" denilerek bu kavramların (Türkçe dâhil) üstünlüğüne vurgu yapılmıştır. Bu noktada 21 Kasım 1990'da imzalanan Paris Antlaşmasına uyulduğu da ifade edilmiş, konu uluslararası boyutuyla açıklanmıştır. Toplam 34 ülkenin (Türkiye dâhil) imzaladığı Paris Şartı'nda dil konusu şu şekilde yer almaktadır:

"Bir ulus içindeki azınlıkların soy, kültür, dil ve din yönünden sahip olduklarını kimliğin korunacağını ve azınlıklara mensup kişilerin hiç bir ayırım yapılmaksızın kanun önünde tam bir eşitlik içinde işbu kimliği serbestçe ifade etmek, korumak ve geliştirmek hakkına sahip olduklarını teyit ederiz. Barış, adalet, istikrar ve demokrasinin yanı sıra halklarımız arasındaki dostane ilişkilerin, ulusal azınlıkların, kültürel, etnik, dil ve dini kimliklerinin korunmasını ve bu kimliğin geliştirilmesi için uygun koşulların yaratılmasını gerektirdiğine olan derin inancımız tekrar teyit ederiz. Özellikle gençler arasında kültürel değişimler, eğitimin tüm dallarında işbirliği, daha açık olarak diğer devletlerin dillerin öğretim ve eğitim yolu ile insanların birbirlerini daha iyi anlamasını geliştirmek üzere ulusal politikasında özel çaba harcamaya kararlıyız" (https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/paris_sarti.htm). Bu ifadelerden hareketle I. Çiller Hükûmeti (DYP - SHP) Koalisyon programında Paris Şartı ile belirlenen ilkelere uyulacağı; ancak meydana gelebilecek herhangi bir ayrımcı, bölücü vb. eyleme karşı asla taviz verilmeyeceği de dolaylı olarak ifade edilmiş olur.

3.2. Hükûmet Programlarında Türk Dilinin Ele Alınışında Değinilen Temel Konular

Bu bölümde konu, üç temel başlık altında (dil-tarih ve kültür bağının korunması, dilin güzel kullanımı ile Türkçenin bilim ve sanat dili olması) incelenmiş olup elde edilen veriler Tablo 3'te sunulmaktadır (Bk. Tablo 3).

Tablo 3. Mevcut hükûmet programlarında Türk dilinin ele alınışında değinilen temel konular

Temel Konular	Hükûmetler	Hükûmetlerin Yaklaşımı
<i>Dil-Tarih ve Kültür Bağının Korunması</i>	I. Bayar Hük. (01.11.1937-11.11.1938)	Millî kültür bakımından büyük önemi olan ve şefin ilim ve kültür sahasında en büyük abidelerinden biri hâlinde daima yükselecek bulunan tarih ve dil araştırmalarımıza ve bunlarla alâkadar işlere hususi ehemmiyet vermeğe devam edeceğiz.
	I. Saydam Hük. (25.01.1939-03.04.1939)	Tarih ve dil inkılâbımızın millî ruhun doğuşuna ve kuvvetlenmesine verdiği hızı artıracacağız.
<i>Dilin Güzel Kullanımı</i>	I. Bayar Hük. (01.11.1937-11.11.1938)	Millî sahnemiz Türk kültürünün makesi güzel dilimizin en iyi şekilde telâffuzu ve en bedei tarzda ifadesini yayan sanat kaynağı olarak ele alınacaktır. Bunda modern teknik vasıtalarına ehemmiyet vereceğiz.
	Ulus Hük. (20.09.1980-13.12.1983)	Çağdaş eğitimin gereği olarak bilimsel ve teknolojik alanlarda dilimizin zenginleştirilmesine çalışılacak ve bu maksatla, Millî Eğitim Bakanlığınca gereken tedbirler alınacaktır. Bu konuda ifrat ve tefritten sakınılarak yaşayan güzel Türkçenin kullanılmasına özen gösterilecektir.
	I. Özal Hük. (13.12.1983-21.12.1987)	Türkçemizin yapısını ve güzelliğini zedeleyecek hareketlere izin verilmemesi, anadilimizin tabii seyri içinde gelişmesi gerektiği görüşündeyiz.
	Akbulut Hük. (09.11.1989-23.06.1991)	Türkçenin doğru ve güzel konuşulması ve yazılması için gerekli bütün tedbirler alınacaktır.
	V. Ecevit Hük. (28.05.1999-18.11.2002)	Türkçenin zenginleştirilmesi, doğru kullanılması ve yabancı sözcüklere karşı korunması için gerekli önlemler alınacaktır.
<i>Türkçenin Bilim ve Sanat Dili Olması</i>	II. Demirel Hük. (03.11.1969-06.03.1970)	Türk dilinin, birlik ve istikrar içinde kendi kaidelerine uygun, ilmi ve tabii yollarla gelişmesi ve zenginleşmesi bir araştırma konusu yapılacaktır. Dilimizin gelişigüzel uydurma birtakım kelimelerle bozulması ve özleştirilme bahanesiyle fakirleştirilmesi önlenemez ve nesiller arasındaki bağlantıyı tekâmül içinde devam ettirecek bir dil gelişmesi ve zenginleşmesi sağlanacaktır. Bu maksada hizmet etmek üzere bir "Dil Akademisi" kurulacaktır.
	IV. Demirel Hük. (31.03.1975-21.06.1977)	Millî bir dil politikası izlenecektir. Dilimizin zenginliğinin korunmasına ve geliştirilmesine önem verilecek, Türkçemizin iki ayrı dil haline gelmesine yol açan aşırılıklardan ve ilim dışı zorlamadan kaçınılacaktır.
	V. Demirel Hük. (21.07.1977-05.01.1978)	Türk ilim, dil ve sanat akademileri kurulacaktır.
	I. Yılmaz Hük. (23.06.1991-20.11.1991)	Eğitim ve öğretim hürriyetinin Anayasa'ya sadakat borcunu ortadan kaldırmayacağı inancıyla millî birlik ve bütünlüğümüzün temel unsurlarının başında yer alan Türkçenin, özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan millî ve ortak bir eğitim ve bilim dili olarak öğretilmesine daha çok önem verilecektir.
	Yıldırım Hük. (24.05.2016- devam ediyor)	Dilimizin medeniyetimizle uyumlu bir şekilde geliştirilmesini sağlayacağız.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık www.basbakanlik.gov.tr adresinden ulaşılan altmış beş hükûmet programında Türk dili konusunun kurulan hükûmetler tarafından ne şekilde değerlendirildiğinin tespit edilmesi amacıyla konu, üç temel başlığa ayrılarak incelenmiştir. Buna göre *dil-tarih ve kültür bağının korunması, dilin güzel kullanımı ile Türkçenin bilim ve sanat dili olması* Türk diline yer veren programlarda değinilen temel konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dil-tarih ve kültür bağının korunması konusunda yer verilen ifadelerden hareketle, dil vasıtasıyla millî ruhun dolayısıyla millî bir şuurun oluşturulmasının amaçlandığı; dilin, tarih ve kültür arasında bağ kuran temel unsurlardan biri olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Dilin güzel kullanımı ile daha çok Türkçenin güzel ve doğru konuşulması ile telaffuz konusuna dikkat çekilir. Bununla birlikte dilde ikiliğe sebebiyet verecek kullanımlardan kaçınılması gerektiğine de vurgu yapılır. Türkçenin yabancı sözcüklere karşı korunması ile dilin gelişmesine katkıda bulunulması, ele alınan diğer konulardandır.

Türkçenin bilim ve sanat dili olması, üzerinde sıklıkla durulan ve pek çok hükûmetin programı içerisinde yer verdiği bir konudur. Türk dilinin bilim ve sanat dili olması hususunun en fazla II, IV ve V. Demirel Hükûmeti programlarında ele alındığı tespit edilmiştir. Bu amaçla II. Demirel Hükûmetinde dilin *gelişigüzel uydurma birtakım kelimelerle bozulması ve özleştirilme bahanesiyle fakirleştirilmesinin önlenmesi ve nesiller arasındaki bağlantıyı tekâmül içinde devam ettirecek bir dil gelişmesi ve zenginleşmesinin sağlanması amacıyla kurulacak "Dil Akademisi"*nden bahsedilir. Dil Akademisi fikri, dil meselesi hususunda yapılması gerekenler için somut bir adım olarak düşünülebilir. Bununla birlikte Yılmaz Hükûmeti (23.06.1991-20.11.1991) ile Yıldırım Hükûmetinde (24.05.2016 -) de dilin geliştirilmesi, bilim ve sanat dili olması yolunda çalışmaların devam edeceği mesajı verilmektedir.

3.3. Hükûmet Programlarında Türk Dili Konusunun Ulusal Düzeyde Ele Alınışı ve Temel Hedefler

Bir ulusun temel bağımsızlık sembollerinden olan ve toplumun kültürel yapısının en önemli göstergelerinden biri olarak ifade edilen dil meselesinin hükûmet programlarında ulusal ve uluslararası boyutuyla ele alındığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türk dilinin ulusal boyutta ele alınması ve bu uğurda yapılması düşünülen çalışmalar, konuya yer veren hükûmetler ile birlikte Tablo 4'te gösterilmektedir (Bk. Tablo 4).

Tablo 4. Hükûmet programlarında dilin ulusal boyutu

Hükûmetler	Hükûmet Programlarında Dilin Ulusal Boyutu
VI. Demirel Hük. (12.11.1979-12.09.1980)	Uymak mecburiyetinde olduğu Anayasa şartlarını ve yayın ilkelerini devamlı surette ihlal eden TRT'nin, yeniden millî ve tarafsız hale getirilmesi, partizanlık, tarafgirlik ve inkârcılık yolu ile Devleti kötöleyen, milletimizin millî ve mukaddes hislerini alaya alan, tek yönlü şartlandırmalara, ideolojik propagandalara itibar eden, anarşiyi metheden, dilimizi bozan, yalan ve yanlışlıklarla dolu programlar yayınlanmasının önlenmesi milletimizin arzusudur.
Gül Hük. (18.11.2002-14.03.2003)	Şüphesiz kültürümüzün en önemli taşıyıcı unsuru güzel Türkçemizdir. Türkçenin sağlıklı bir mecrada gelişmesi, işlenmesi ve gelecek nesillere daha zengin bir dil olarak aktarılması için Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Türk Dil Kurumu,

Üniversiteler ve diğer ilgili kesimlerce gerçekleştirilecek işbirliği ile Türk diline gereken önem verilecektir.

I.Erdoğan Hük. (14.03.2003-29.08.2007)	Hükümetimiz, kültürün taşıyıcı unsurları olan dil, edebiyat, folklor, musiki, plastik sanatlar, etnografya, sinema, temsili sanatlar alanlarındaki mevcut yapıyı, yaklaşım ve anlayışı eksik ve sağlıksız bulmaktadır. Bütün bu alanlarda konunun uzmanlarının ve sivil toplum örgütlerinin de görüşlerinden yararlanılarak yeni ve doyurucu politikalar geliştirilecektir. Ayrıca hükümetimiz kültürel mirasın korunmasına azamî hassasiyet gösterecektir.
I.Davutoğlu Hük. (29/08/2014-28/08/2015)	Yine hükümetimizin önemli önceliklerinden bir diğeri eğitim çağındaki çocuklarımızın hem Türkçe hem de yabancı dil öğrenme konusundaki sıkıntılarını gidermek olacaktır. Bu kapsamda Ekim ayında toplanacak Millî Eğitim Şurası'nın önemli başlıklarından bir tanesi bu konuda atılması gereken adımlar olacaktır.

Tablo 4'ten anlaşıldığı gibi Türkçe, pek çok hükümet programında ulusal düzeyde ele alınmıştır. VI. Demirel Hükümetinde konu ile ilgili olarak önce TRT'nin ele alınacağı, devlet kanalı olan TRT'de yapılacak yayınlar ile birlikte dil konusuna da değinileceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda geniş kitlelere hitap eden kanalda kullanılacak dile de özen gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Gül Hükümetinde (18.11.2002-14.03.2003) ise *Türkçenin sağlıklı bir mecrada gelişmesi, işlenmesi ve gelecek nesillere daha zengin bir dil olarak aktarılması için Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Türk Dil Kurumu, Üniversiteler ve diğer ilgili kesimlerce gerçekleştirilecek işbirliğine* vurgu yapılmakta, okutulacak Türk dili derslerinin önemine işaret edilmektedir.

I. Erdoğan Hükümetinde (14.03.2003-29.08.2007) mevcut durumdaki başta dil olmak üzere kültürün taşıyıcı unsurlarından olan edebiyat, folklor, musiki, plastik sanatlar, etnografya, vb. alanlarındaki yapı, yaklaşım ve anlayışın eksik ve sağlıksız olduğuna dikkat çekilmiş, sadece dil değil, diğer alanlarda da reform hareketlerine girişileceğine işaret edilmiştir. I. Davutoğlu Hükümetinin (29/08/2014-28/08/2015) programında, ulusal düzeyde gerek ana dil gerekse yabancı dil öğrenme hususunda yaşanan sorunlardan hareketle, Millî Eğitim Şurası'nın toplanacağı ve yaşanan sorunların giderilmesi amacıyla konunun bilimsel olarak ele alınacağı ifade edilmiştir.

3.4. Hükümet Programlarında Türk Dili Konusunun Uluslararası Düzeyde Ele Alınışı ve Temel Hedefler

Türk dili konusunun ulusal boyutunun yanı sıra uluslararası alanda dünyaya tanıtımı, yaygınlaştırılması amacıyla da hükümetlerin birtakım politikalar belirledikleri tespit edilmiştir. İncelenen hükümet programlarında Türk dili konusunun uluslararası düzeyde ele alınışı ile birlikte hükümetlerin temel hedefleri Tablo 5'te gösterilmektedir (Bk. Tablo 5).

Tablo 5. Hükümet programlarında dilin uluslararası boyutu

Hükümetler	Hükümet Programlarında Dilin Uluslararası Boyutu
Irmak Hük. (17.11.1974-31.03.1975)	Ayrıca, yurt dışında çalışan vatandaşlarımızın çocuklarının Türk kültürü ve dili alanlarında etkili bir şekilde eğitilmeleri, bu vatandaşlarımızın ve tüm aile bireylerinin vatan ile bağlarının korunması hususlarında programlarımız diğer önemli amaçlarını teşkil etmektedir.

II. Ecevit Hük. (21.06.1977- 21.07.1977)	Başka ülkelerde yaşayan Türklerin ana dillerini ve kültürlerini yaşatmalarına ve geliştirmelerine, o ülkelerle dostça ilişkiler kurularak katkıda bulunulacaktır.
III. Ecevit Hük. (05.01.1978- 12.11.1979)	Hükûmetimiz, başka ülkelerde yaşayan Türklerin ana dillerini ve kültürlerini yaşatmalarına ve geliştirilmelerine, o ülkelerle dostça ilişkiler çerçevesinde katkıda bulunacak, bu çevrelerle kültür alışverişlerimizi arttırmaya çalışacaktır. Başka ülkelerdeki soydaşlarımızın öz kültürlerini ve anadillerini yaşatıp geliştirebilmeleri için gerekli olanaklara sahip olmalarına ve uluslararası anlaşmaların veya buldukları ülkeler yasalarının sağladığı tüm haklardan ve özgürlüklerden eşit olarak yararlanmalarına önem verilecektir.
Akbulut Hük. (09.11.1989- 23.06.1991)	Türk edebiyatını ve sanatını dünyada tanıtmak için, yazarlarımızın eserleri yabancı dillerde yayınlanacak, bilim ve kültür yayınlarının yaygınlaştırılması daha da hızlandırılacaktır.
VII. Demirel Hük. (21.11.1991- 25.06.1993)	Ülkemizde uluslararası anlaşmalarla kabul edilen azınlıklar dışında hiç bir yurttaşımız azınlık değildir. Türkiye’ de herkes eşittir ve birinci sınıf yurttaştır. Herkesin kendi ana dilini, kültürünü, tarihini, folklorunu, dini inançlarının araştırması, koruması ve geliştirmesi temel insan hak ve özgürlüğü kapsamı içindedir. Bu haklar yasalar çerçevesinde sağlanacaktır. Ancak devletin resmî dili, bayrağı, simgeleri, sınırları ve Türkiye Cumhuriyetinin hükümlerlik hakları her türlü tartışmanın dışındadır. Cumhuriyetlerle ilişkilerimizin geliştirilmesinde bu temel yaklaşımla uyumlu bir tutum izleyecektir. Aynı yaklaşım, Kafkasya’da komşumuz olan Cumhuriyetler ile dil ve kültür yakınlığımız bulunan Cumhuriyetlerle ilişkilerimize de egemen olacaktır.
I. Çiller Hük. (25.06.1993- 05.10.1995)	Devletin resmî dili, bayrağı, simgeleri, sınırları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümlerlik hakları her türlü tartışmanın dışındadır. Türkiye, devleti, ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütündür. Bu inançtan hareketle, eski Sovyetler Birliği'nin bulunduğu coğrafyadaki tüm ülkelerle, her alanda, daha yakın işbirliği ve yardımlaşma ilişkileri geliştirmeye çalışacağız. Bu çerçevede, ortak dil, din ve kültür bağlarımız bulunan Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile işbirliği ve yardımlaşma bağlarımızın pekiştirilmesine de özel ve sürekli bir özen göstereceğiz.
III. Yılmaz Hük. (30.06.1997- 11.01.1999)	Başka ülkelerdeki soydaşlarımızın öz kültürlerini ve ana dillerini yaşatıp geliştirebilmeleri için gerekli ortam hazırlanacaktır. Uluslararası anlaşmaların veya buldukları ülke yasalarının sağladığı tüm haklardan ve özgürlüklerden eşit olarak yararlanmalarına önem verilecektir.
III.Davutoğlu Hük. (25/11/2015 24/05/2016)	Dilimizin medeniyetimizle uyumlu bir şekilde geliştirilmesini sağlayacağız. Türkçenin Birleşmiş Milletlerin resmî dilleri arasına girmesi için girişimlerimiz artarak devam edecektir. Farklı kültürlerin temel düşünce ve bilim eserlerinin Türkçeye çevirisini ve uzaktan eğitim yolu ile yabancılara Türkçe öğretimini sağlayacağız. Yunus Emre Enstitüsü'nün yurt dışındaki merkezlerinde yürüttüğü Türk dilinin eğitim ve öğretiminin yanı sıra kültürel ve sanatsal faaliyetlerini aktif bir biçimde sürdüreceğiz ve bilimsel araştırmalara verdiği desteği artıracacağız.

1970'lere kadar hükûmet programlarında Türk dili konusunun daha çok ulusal, 1970'lerden sonra ise uluslararası boyutta ele alındığı görülmektedir. Belirtilen tarihten sonra gerek Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, gerekse yurt dışındaki Türk vatandaşlarının Türkiye ile olan kültürel bağlarını devam ettirmek amacıyla birtakım politikalar belirlendiği tespit edilmiştir. Irmak Hükûmeti (17.11.1974-31.03.1975), II. Ecevit Hükûmeti (21.06.1977-21.07.1977), III. Ecevit Hükûmeti (05.01.1978-12.11.1979) ve

III. Yılmaz Hükûmetinin (30.06.1997-11.01.1999) programında diğer ülkelerdeki soydaşların *çocuklarının Türk kültürü ve dili alanlarında etkili bir şekilde eğitilmeleri, bu vatandaşlarımızın ve tüm aile bireylerinin vatan ile bağlarının korunması, öz kültürlerini ve ana dillerini yaşatıp geliştirebilmeleri* yolunda politikalar izleneceğinin mesajı verilmiştir. Belirtilen programların bu nedenle dil konusunda önceliği, yurt dışındaki vatandaşların Türkiye ile olan kültürel bağlarının sağlam tutulması yolundaki çalışmalara verdiği görülmektedir.

İrmak Hükûmeti (17.11.1974-31.03.1975), II. Ecevit Hükûmeti (21.06.1977-21.07.1977) ile III. Ecevit Hükûmetinin (05.01.1978-12.11.1979) programında bilhassa *başka ülkelerde yaşayan Türk vatandaş ve bunların çocuklarının dillerinin, kültürlerinin korunması* hususuna vurgu yapıldığı görülür. Bu konunun vurgulanmasında 60'ların başında başta Almanya olmak üzere pek çok Avrupa ülkesine önce işçi olarak gidip ardından buralara yerleşen Türk vatandaşların etkisinin olduğu söylenebilir. Perşembe (2005)'nin tespitlerine göre Almanya'da 1970'lerin sonunda Alman nüfusunun yaklaşık %12'si kadar Türk azınlık bulunmaktadır. Bu gerçek, (yurt dışındaki Türk vatandaşlar ile dil problemleri) konunun uluslararası boyutuna da yansımış, hükûmet programlarında uluslararası politikada temel hedef olarak ele alınmıştır (akt. Genel, 2014).

Akbulut Hükûmetinin (09.11.1989-23.06.1991) önceki programlardan farklı olarak Türk dili konusuna sanat ve edebiyat açısından yaklaştığı görülmektedir. Programda yer verilen *"Türk edebiyatını ve sanatını dünyada tanıtmak için, yazarlarımızın eserleri yabancı dillerde yayınlanacak, bilim ve kültür yayınlarının yaygınlaştırılması daha da hızlandırılacaktır"* (Bk. Tablo 4) ifadelerinden hareketle Türkçenin zenginleştirilmesi, geliştirilmesi ile Türk kültürünün dünyaya tanıtımı amacıyla çeviri faaliyetlerine ağırlık verileceği anlaşılmaktadır.

Tablo 5 incelendiğinde en dikkat çeken ifadelerden biri VII. Demirel Hükûmeti (21.11.1991-25.06.1993) ile I. Çiller Hükûmeti (25.06.1993-05.10.1995) programına aittir. Her iki programda öncelikli olarak vatandaşlık konusuna ve Türkiye Cumhuriyeti'nin hükûmranlığına vurgu yapılmakta, bütün vatandaşların kendi dil ve kültürlerini yaşatabilecekleri ifade edilmekte; ancak devletin dili, bayrağı, sınırları vb. gibi temel değerlerinden asla taviz verilmeyeceği kesin ve net bir şekilde ifade edilmektedir. Bu tutumda -daha önceden de ifade edildiği gibi- 90'lı yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyetine yönelik ortaya çıkan menfur terör saldırılarının etkisinin olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte her iki programda ayrıca 90'lı yıllarda Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşan ve ortak dil, tarih, kültür bağı bulunan Türkî Cumhuriyetlerle sıkı ilişkiler kurulacağını, bu ülkelerle dostane ilişkiler geliştirileceğinin mesajı da verilmiştir.

III. Davutoğlu Hükûmetinin (25/11/2015-24/05/2016) programında Türkçenin dünyada yaygınlaştırılmasının yanı sıra Türk kültürünün de tanıtılması amacıyla çalışmalar yapılacağı, bu bağlamda Yunus Emre Enstitüsünün yurt dışındaki merkezlerinde dil eğitiminin yanı sıra kültürel faaliyetlere de ağırlık verileceğinin altı çizilir. Aynı zamanda Türkçenin Birleşmiş Milletlerin resmî dilleri arasına girmesi için atılacak adımlardan bahsedilmesi, dilin dünyada yaygınlaştırılması amacıyla atılacak somut adımlar olarak değerlendirilebilir.

4. Sonuç

Araştırma kapsamında incelenen altmış beş hükûmet programında Türk dilinin ele alınışına dair tespit edilen verilerin analiz sonuçlarına bulgular kısmında yer verilmiştir. Buradan hareketle kurulan ilk hükûmetten [I. İnönü Hükûmetinden (30.10.1923-06.03.1924)] 65. Hükûmet olan Yıldırım hükûmetine kadar (24.05.2016- devam ediyor) halka sunulan programlarda hem siyasi partilerin genel bakış açısının hem de dönemin siyasal ve sosyal koşullarının analizinin yapılması mümkündür. Kurulan hükûmetlerin genel politikalarını halka sunmak, belirledikleri yol haritalarını halkla paylaşmak amacıyla oluşturdukları bu programların mevcut şartlardan ve sosyal konjonktürden etkilendiği bir gerçektir.

Cumhuriyet'in ilanından çok partili hayata geçişe kadar kurulan hükûmetlerde daha çok millî güvenlik ile ulusal kalkınmaya ağırlık verildiği, bunda yaşanan savaşlar neticesinde ülke ekonomisinin zayıf olmasının ve dolayısıyla kalkınma hamlelerine ihtiyaç duyulmasının etkisinin olduğu ortadadır. Bu programlarda aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin hükûmetranlık haklarının en hassas konulardan biri olarak ele alındığı da tespit edilmiştir. 1930'lardaki programların [I. Bayar Hükûmeti (01.11.1937-11.11.1938) ve I. Saydam Hükûmeti (25.01.1939-03.04.1939)] dile dair ele aldıkları husus daha çok dilin millî kültürün devamı ile millî şuurun oluşturulmasına aracılık etmesi, bu amaçla geliştirilmesidir.

1970'lerde kurulan hükûmetlerin programlarında [Irmak Hükûmeti (17.11.1974-31.03.1975), IV. Demirel Hükûmeti (31.03.1975-21.06.1977), II. Ecevit Hükûmeti (21.06.1977-21.07.1977) ve III. Ecevit Hükûmeti (05.01.1978-12.11.1979)] özellikle yurt dışındaki Türk vatandaşların kültürel bağlarının sağlanması amacıyla "Türkçe" odaklı çalışmaların yapılacağı üzerinde durulur. Bu politikada, 1961'de imzalanan Türk İşçi Göçü Antlaşmasıyla Almanya başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine giden, önce "Gastarbeiter (yabancı işçi/misafir işçi)" olarak adlandırılıp daha sonra kalıcı olan, yerleşen ve her geçen gün artan Türk nüfusunun etkisi vardır.

1990'lardaki hükûmet programlarında ağırlıklı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin her türlü bölücü, yıkıcı faaliyetin karşısında yer alacağına; dil, sınırlar, bayrak gibi kutsal değerlerin ve Anayasa ile güvence altına alınan temel hususların tartışma konusu dahi edilmeyeceğine vurgu yapıldığı görülür. Dilin; bu programlarda [VII. Demirel Hükûmeti (21.11.1991-25.06.1993), I. Çiller Hükûmeti (25.06.1993-05.10.1995 ve II. Çiller Hükûmeti (05.10.1995-30.10.1995)] tartışma konusu dahi olmayacağına, diğer bağımsızlık unsurları (sınırlar, bayrak vb.) gibi Türkçenin resmî dil olmasından da asla taviz verilmeyeceğinin net bir şekilde ifade edilmesinde 90'lı yıllarda artan menfur terör faaliyetlerinin etkisi olduğu ifade edilebilir.

2000'lerden sonraki programlarda; Türkçenin uluslararası alanda yaygınlaştırılması ile yurt dışında Türkçenin öğretiminde önemli etkisi olan Yunus Emre Enstitüsüne desteğin artırılmasının amaçlandığı görülmektedir.

Genel olarak programlar incelendiğinde 1970'lere kadar dilin ulusal bir mesele olarak ele alındığı, 1970'ten sonraki programlarda ise uluslararası boyutuyla da gündeme getirildiği görülmektedir. Hükûmet programlarında Türk dilinin geliştirilmesine yönelik belirtilen somut adımlar ise şu şekilde ifade edilebilir:

- II. Demirel Hükûmeti (03.11.1969-06.03.1970) -Dil Akademisinin kurulması fikri

- V. Demirel Hükûmeti (21.07.1977-05.01.1978)- Türk ilim, dil ve sanat akademilerinin kurulması
- I. Davutoğlu Hükûmeti (29/08/2014-28/08/2015)- Millî Eğitim Şurasının toplanması
- III. Davutoğlu Hükûmeti (25/11/2015-24/05/2016)- Yunus Emre Enstitüsüne desteğin artırılması, Türkçenin Birleşmiş Milletlerin resmi dilleri arasında yer alması için çalışmaların artırılması

Türk dili konusuna koalisyon hükûmetlerinin de ilan ettikleri programlarda yer verdiği görülmektedir. Bu programlar daha çok önceki dönem kurulan hükûmetlerin programlarıyla ortak özellikler göstermektedir.

Sonuç olarak hükûmetlerin, devletin resmî dilinin gelişmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla çeşitli bilimsel ve kültürel faaliyetlere öncülük etmesi gerekmektedir. Kurulan hükûmetlerin pek çoğunda yer bulmayan Türk dili, yer verilen programların bazılarında ise genel ifadelerle ele alınmıştır. Anayasa ile güvence altına alınan Türkçenin, geliştirilmesi, zenginleştirilmesi, dünya dilleri arasında yerini alabilmesi için her hükûmetin öncelikli politikalarından biri olması önem taşır. Bilindiği gibi dil, hem kültürü oluşturan en önemli etmenlerden biri hem de bağımsızlık sembolüdür. Türkçenin “devletin temel politikalarından” biri olarak ele alınması, bu yönde başta Millî Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere üniversiteler, Türk Dil Kurumu ve sivil toplum kuruluşları ile eşgüdümlü çalışmalar yapılması, Türkçenin dünya dilleri arasında yerini almasına katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Aktel, M. ve Erten Ş. (2017). Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetlerinin Engellilik Alanına Yaklaşımı: Hükûmet Programları Üzerinden Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.22, S.1, ss.165-177.
- Atılbaz, F. (2011). “Hükûmet Nedir, Devlet Nedir, Beraberce Öğrenelim” erişim 24.01.2018 <http://www.ortadogugazetesi.net/makale.php?id=9755>
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cansız Aktaş, M. (2015). Nitel Veri Toplama Araçları. *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (M. Metin, Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Gazioğlu Terzi (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Politik Söylem: 1989-2011 Yılları Arası Hükûmet Programlarında Aile ve Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. S. 18 (2). ss. 145-176.
- Genel, M. G. (2014). Almanya’ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü “Sirkeci Garı’ndan Munchen Hauptbahnhof’a”. *Selçuk İletişim Dergisi*. 8(3). ss. 301-338.
- Güleç Solak, S. ve Sürmeli, İ. (2015). Hükûmet Programları ve Kalkınma Planları Ekseninde Çevre Politikası Analizi. *Yasama Dergisi*. S. 30, ss. 22-43.
- Karkın, N. ve Çiğeroğlu Öztepe, M. (2017). Değerler Üzerinden Türk Kamu Yönetiminde Değişim Algısı: 2002-2015 Dönemi Hükûmet Programları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 7, Sayı 1, ss.113-142.
- Lamba, M. (2015). Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Yansımaları: Hükûmet Programları Üzerinden Nitel Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.20, S.1, ss.127-141.
- Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> erişim [23.01.2018]

Türkiye Cumhuriyeti 1962 Anayasası <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa62.htm> erişim [23.01.2018]

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2017.pdf erişim 24.01.2018

https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/paris_sarti.htm erişim [23.01.2018]

Hükûmet Programları

1. Hükûmet, I. İnönü Hükûmeti (30.10.1923-06.03.1924)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP1.htm> erişim [23.01.2018]

2. Hükûmet, II. İnönü Hükûmeti (06.03.1924-

22.11.1924) <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP2.htm> erişim [23.01.2018]

3. Hükûmet, Okyar Hükûmeti (22.11.1924-03.03.1925) <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP3.htm> erişim [23.01.2018]

4. Hükûmet, III. İnönü Hükûmeti (03.03.1925-01.11.1927)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP4.htm> erişim [23.01.2018]

5. Hükûmet, IV. İnönü Hükûmeti (01.11.1927-27.09.1930)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP5.htm> erişim [23.01.2018]

6. Hükûmet, V. İnönü Hükûmeti (27.09.1930-04.05.1931)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP6.htm> erişim [23.01.2018]

7. Hükûmet, VI. İnönü Hükûmeti (04.05.1931-01.03.1935)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP7.htm> erişim [23.01.2018]

8. Hükûmet, VII. İnönü Hükûmeti (01.03.1935-01.11.1937)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP8.htm> erişim [23.01.2018]

9. Hükûmet, I. Bayar Hükûmeti (01.11.1937-11.11.1938)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP9.htm> erişim [23.01.2018]

10. Hükûmet, II. Bayar Hükûmeti (11.11.1938-25.01.1939)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP10.htm> erişim [23.01.2018]

11. Hükûmet, I. Saydam Hükûmeti (25.01.1939-03.04.1939)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP11.htm> erişim [23.01.2018]

12. Hükûmet, II. Saydam Hükûmeti (03.04.1939-09.07.1942)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP12.htm> erişim [23.01.2018]

13. Hükûmet, I. Saraçoğlu Hükûmeti (09.07.1942-09.03.1943)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP13.htm> erişim [23.01.2018]

14. Hükûmet, II. Saraçoğlu Hükûmeti (09.03.1943-07.08.1946)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP14.htm> erişim [23.01.2018]

15. Hükûmet, Peker Hükûmeti (07.08.1946-10.09.1947)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP15.htm> erişim [23.01.2018]

16. Hükûmet, I. Saka Hükûmeti (10.09.1947-10.06.1948)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP16.htm> erişim [23.01.2018]

17. Hükûmet, II. Saka Hükûmeti (10.06.1948-16.01.1949)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP17.htm> erişim [23.01.2018]

18. Hükûmet, Günaltay Hükûmeti (16.01.1949-22.05.1950)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP18.htm> erişim [23.01.2018]
19. Hükûmet, I. Menderes Hükûmeti (22.05.1950-09.03.1951)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP19.htm> erişim [23.01.2018]
20. Hükûmet, II. Menderes Hükûmeti (09.03.1951-17.05.1954)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP20.htm> erişim [23.01.2018]
21. Hükûmet, III. Menderes Hükûmeti (17.05.1954-09.12.1955)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP21.htm> erişim [23.01.2018]
22. Hükûmet, IV. Menderes Hükûmeti (09.12.1955-25.11.1957)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP22.htm> erişim [23.01.2018]
23. Hükûmet, V. Menderes Hükûmeti (25.11.1957-27.05.1960)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP23.htm> erişim [23.01.2018]
24. Hükûmet, I. Gürsel Hükûmeti (30.05.1960-05.01.1961)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP24.htm> erişim [23.01.2018]
25. Hükûmet, II. Gürsel Hükûmeti (05.01.1961-20.11.1961)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP25.htm> erişim [23.01.2018]
26. Hükûmet, VIII. İnönü Hükûmeti (20.11.1961-25.06.1962)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP26.htm> erişim [23.01.2018]
27. Hükûmet, IX. İnönü Hükûmeti (25.06.1962-25.12.1963)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP27.htm> erişim [23.01.2018]
28. Hükûmet, X. İnönü Hükûmeti (25.12.1963-20.02.1965)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP28.htm> erişim [23.01.2018]
29. Hükûmet, Ürgüplü Hükûmeti (20.02.1965-27.10.1965)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP29.htm> erişim [23.01.2018]
30. Hükûmet, I. Demirel Hükûmeti (27.10.1965-03.11.1969)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP30.htm> erişim [23.01.2018]
31. Hükûmet, II. Demirel Hükûmeti (03.11.1969-06.03.1970)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP31.htm> erişim [23.01.2018]
32. Hükûmet, III. Demirel Hükûmeti (06.03.1970-26.03.1971)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP32.htm> erişim [23.01.2018]
33. Hükûmet, I. Erim Hükûmeti (26.03.1971-11.12.1971)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP33.htm> erişim [23.01.2018]
34. Hükûmet, II. Erim Hükûmeti (11.12.1971-22.05.1972)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP34.htm> erişim [23.01.2018]
35. Hükûmet, Melen Hükûmeti (22.05.1972-15.04.1973)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP35.htm> erişim [23.01.2018]
36. Hükûmet, Talu Hükûmeti (15.04.1973-26.01.1974)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP36.htm> erişim [23.01.2018]
37. Hükûmet, I. Ecevit Hükûmeti (26.01.1974-17.11.1974)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP37.htm> erişim [23.01.2018]
38. Hükûmet, Irmak Hükûmeti (17.11.1974-31.03.1975)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP38.htm> erişim [23.01.2018]

-
39. Hükûmet, IV. Demirel Hükûmeti (31.03.1975-21.06.1977)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP39.htm> erişim [23.01.2018]
40. Hükûmet, II. Ecevit Hükûmeti (21.06.1977-21.07.1977)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP40.htm> erişim [23.01.2018]
41. Hükûmet, V. Demirel Hükûmeti (21.07.1977-05.01.1978)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP41.htm> erişim [23.01.2018]
42. Hükûmet, III. Ecevit Hükûmeti (05.01.1978-12.11.1979)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP42.htm> erişim [23.01.2018]
43. Hükûmet, VI. Demirel Hükûmeti (12.11.1979-12.09.1980)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP43.htm> erişim [23.01.2018]
44. Hükûmet, Ulusu Hükûmeti (20.09.1980-13.12.1983)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP44.htm> erişim [23.01.2018]
45. Hükûmet, I. Özal Hükûmeti (13.12.1983-21.12.1987)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm> erişim [23.01.2018]
46. Hükûmet, II. Özal Hükûmeti (21.12.1987-09.11.1989)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP46.htm> erişim [23.01.2018]
47. Hükûmet, Akbulut Hükûmeti (09.11.1989-23.06.1991)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP47.htm> erişim [23.01.2018]
48. Hükûmet, I. Yılmaz Hükûmeti (23.06.1991-20.11.1991)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP48.htm> erişim [23.01.2018]
49. Hükûmet, VII. Demirel Hükûmeti (21.11.1991-25.06.1993)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm> erişim [23.01.2018]
50. Hükûmet, I. Çiller Hükûmeti (25.06.1993-05.10.1995)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP50.htm> erişim [23.01.2018]
51. Hükûmet, II. Çiller Hükûmeti (05.10.1995-30.10.1995)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP51.htm> erişim [23.01.2018]
52. Hükûmet, III. Çiller Hükûmeti (30.10.1995-06.03.1996)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP52.htm> erişim [23.01.2018]
53. Hükûmet, II. Yılmaz Hükûmeti (06.03.1996-28.06.1996)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP53.htm> erişim [23.01.2018]
54. Hükûmet, Erbakan Hükûmeti (28.06.1996-30.06.1997)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP54.htm> erişim [23.01.2018]
55. Hükûmet, III. Yılmaz Hükûmeti (30.06.1997-11.01.1999)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP55.htm> erişim [23.01.2018]
56. Hükûmet, IV. Ecevit Hükûmeti (11.01.1999-28.05.1999)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP56.htm> erişim [23.01.2018]
57. Hükûmet, V. Ecevit Hükûmeti (28.05.1999-18.11.2002)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm> erişim [23.01.2018]
58. Hükûmet, Gül Hükûmeti (18.11.2002-14.03.2003) <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm> erişim [23.01.2018]
59. Hükûmet, Erdoğan Hükûmeti(14.03.2003-29.08.2007)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm> erişim [23.01.2018]
-

60. Hükûmet, II. Erdoğan Hükûmeti (29.08.2007-06.07.2011)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm> erişim [23.01.2018]
61. Hükûmet, III. Erdoğan Hükûmeti (06.07.2011-29.08.2014)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm> erişim [23.01.2018]
62. Hükûmet, I. Davutoğlu Hükûmeti (29.08.2014-28.08.2015)
<file:///C:/Users/Acer/Downloads/62nciHukümetProgrami.pdf> erişim [23.01.2018]
64. Hükûmet, III. Davutoğlu Hükûmeti (25.11.2015-24.05.2016)
https://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/64.hukümet_programi.pdf erişim [23.01.2018]
65. Hükûmet, Yıldırım Hükûmeti
<https://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/HProgram.pdf> erişim [23.01.2018]